

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ ҚУРИЛИШИ АКАДЕМИЯСИ**

Қўлёзма ҳуқуқида
ББК: 67.402(5Ў)

РЕЙМОВА ЗУХРА АБАТБАЕВНА

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ
ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
МАҚОМИ**

Ихтисослик: 12.00.02 – Давлат ҳуқуқи ва бошқарув;
маъмурий ҳуқуқ; молия ҳуқуқи

Юридик фанлари номзоди илмий даражасини
олиш учун ёзилган
диссертация

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

РД/ЗЕ/Е
«21» 09 - 2004г.

ТОШКЕНТ-2004

34c (с52) (043,3)
P-38

**Диссертация Тошкент Давлат юридик институтининг давлат
хукуқи ва бошқаруви кафедрасида бажарилган**

Илмий раҳбар : юридик фанлари доктори,
профессор А.Т.Тўлаганов

Расмий оponentлар: юридик фанлар доктори
М.Бойдадаев

юридик фанлари номзоди
доц. Х.Рўзметов

Етакчи ташкилот : Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Президенти
хузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси қошидаги
фан доктори илмий даражасини ҳимоя этиш учун ташкил
қилинган Д.005.10.01 Бирлашган Ихтисослашган Кенгаш
мажлисида 2004 йил 15 к. куни соат 14 да бўлиб ўтади
(Маявил: 700003, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 45).

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Президенти
хузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси
кутубхонасида танишиш мумкин (700003, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон
шоҳ кўчаси, 45).

Диссертация автореферати 2004 йил 14 к. да тарқатилди.

Д.005.10.01 Бирлашган ихтисослашган

Кенгаш илмий котиби, соц.ф.д.

А.Ж.Холбеков

I ДИССЕРТАЦИЯНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг ҳокимиятнинг бўлиниши ва бошқа демократик тамойилларга асосланган янги давлатчиликни барпо этиш стратегик вазифа сифатида белгиланди. Республикамизнинг мустақил ривожланиши мобайнида бозор иқтисодиётига асосланган демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг конституциявий, ҳуқуқий ва амалий пойдевори барпо этилди, бошқарувнинг янги тизими вужудга келди. Зеро, бу борада Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, "биз фуқаролик жамияти қуришга интиломқдамиз. Бунинг маъноси шуки, давлатчилигимиз ривожлана борган сари бошқаришнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топшириш, яъни ўзини ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш демакдир"¹. Бинобарин, фуқаролик жамиятини қуриш эса ўзини ўзи бошқариш органларини такомиллаштириш орқали амалга оширилади.

Ўтган ўн бир йил ичида юртбошимиз И.А. Каримов бошчилигида мамлакатимизнинг давлат ва жамият қурилишидаги фаолиятини такомиллаштириш борасида муҳим ва кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Шу боисдан, Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг шаклланиши ва ривожланиши жараёнларининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ислом Каримовнинг асарларидаги таълимотлар ҳамда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилмоқда. Бу жараёни самарали кечиши демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қураётган Қорақалпоғистон Республикаси учун ҳозирги кунда муҳим аҳамиятга эга.

Юқорида таъкидлаганлардан келиб чиқиб, давлат ва жамият ҳаётини демократиялаштириш, бозор иқтисодиёти муносабатларига босқичма-босқич ўтиш жараёнлари Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақомини чуқур таҳлил қилиб чиқиш заруратини кўрсатмоқда. Сўз фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг тизими ва вазифаларини амалга ошириш механизмининг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш ҳақида бормоқда. Зеро, Ўзбекистон Республикасининг Президенти И. А. Каримов иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўққизинчи сессиясида сўзлаган нутқида: "Фуқаролик институтлари ва ўзини ўзи бошқариш органларини ривожлантириш учун энг мақбул ташкилий-ҳуқуқий механизмларни, яъни тегишли қонунчилик асосини шакллантириш, ташкилий-техникавий, моддий

¹ Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. - Т.: Ўзбекистон, 1998. 536-б.

шарт-шароитларни, давлат ва жамоат бирлашмалари ҳамкорлигининг самарали усул-услublарини вужудга келтириш ўта муҳим аҳамият касб этади¹, – деб таъкидлади. Шу боис бугунги кунда давлат ҳокимиятининг, Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш масалаларини янада такомиллаштириш, молиявий-иқтисодий таъминлаш, уларни шакллантириш борасида мавжуд бўлган муаммоларнинг ечимини топиш мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Муаммонинг илмий ишланганлик даражаси. Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш масалалари доимо турли соҳа олимларининг диққат-эътиборида бўлиб, маълум даражада тадқиқ қилинган. Лекин аксарият олимларнинг асарларида Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасидаги давлат бошқарувининг тарихий босқичлари таҳлил этилиб, бугунги кунда Қорақалпоғистон Республикасидаги ижтимоий-сиёсий аҳволни ва қабул қилинган янги қонун ҳужжатларини инобатга олган ҳолда махсус тадқиқот ишлари олиб борилмаган.

Қорақалпоғистоннинг Ўзбекистон таркибида суверенитетга эришиши натижасида республикада фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тизими шаклланди. Бу соҳада кўплаб илмий ишлар нашр қилинган бўлса ҳам фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомини белгилаш ва уни янада такомиллаштириш борасида комплекс тадқиқотлар деярли амалга оширилмаган. Шу боисдан Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкил этилиши ва уларнинг ҳозирги даврдаги ривожини ҳар томонлама ўрганиб, талқин қилиб чиқиш энг долзарб масалаларидан бири эканлигини тасдиқлайди.

Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолияти собиқ Совет Иттифоқи республикаларининг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари тизимини тадқиқ қилган бир қатор олимларнинг илмий ишларида ўз аксини топган². Уларда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг асосий йўналишлари, уларнинг ишларини уюштириш, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг давлат ҳокимиятининг бошқа ваколат органлари билан ўзаро муносабатлари масалалари таҳлил қилинган. Шу билан бирга, ўрганилган масалалар

¹ Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. Халқ сўзи. 2001 йил 31 август

² Варабашев Г. В. Непосредственная демократия в системе социалистического самоуправления народа // Политическое самообразование. – 1985. – №9; Бельх А. К. Управление и самоуправление // Социальное управление: сущность и перспективы развития. – Ленинград, 1972. – С. 94–95; Волков А. Социалистическое самоуправление народа: некоторые аспекты проблемы // Политическое самообразование. – М., 1986. – № 1; Гулиев В. Е. Теоретические вопросы социалистического самоуправления // Советское государство и право. – 1986. №2. – С.7; Ильинский И.П. Социалистическое самоуправление народа. – М., 1987; Комилов К. Совет давлати ва жамоат ташкилотлари. – Т., 1967. 228–5.; Султонов С. А. Совет курилиши. – Т., 1984. 242–5.; Тихомиров Ю. А. Социалистическое самоуправление народа. – М., 1986; Тропинин Б. Н. Развитие социалистической демократии и самоуправление народа. – М., 1985.

халқ депутатлари Советларининг негизда тўлиқ бошқариш тамойилларига асосланган. Шунинг учун ҳам бу ишларни таҳлил қилиш, албатта, тадқиқ қилинаётган муаммоларга янги фикрларни ҳисобга олиш билан амалга оширилади.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги олимларидан С.А. Авакьян, Г.В. Барабашев, В.И. Васильев, Е.Н. Козлов, М.А. Краснов, В. Кацко, О.Е. Кутафин, И.И. Овчинников, В.И. Постовой, Б.Т. Прохоров, Д.Д. Рагулин, А. Леонова, В.В. Таболин, Н.В. Фадеев, К.Ф. Шеремет каби олимлар фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши масаласига доир махсус илмий тадқиқотлар ўтказганлар¹. Уларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тизимида амалга оширилаётган ислохотларининг янги йўналишлари таҳлил қилинган. Бу ишлар бир қатор муҳим концептуал режаларга эга бўлганлиги туфайли муаллиф томонидан таҳлил қилинди ва фойдаланилди.

Ўзбекистонда ушбу мавзу билан боғлиқ муаммоларни тадқиқ этган, шунингдек, ҳозир ҳам фаолият олиб бораётган олимлар А.Азизхўжаев, С.Бобоқулов, А.Ваҳобов, Ш.Жалилов, З.Исломов, К.Комилов, Ҳ.Одилқариев, А.Х. Саидов, Р.Сиддиқов, М.Сувонқулов, О.Хусанов, А.Т. Тўлағанов, Э. Халилов, У. Чорйёровлар фуқаролар ўзини ўзи бошқариш тизимининг айрим назарий ва амалий жиҳатларини илмий нуқтаи назардан таҳлил қилганлар².

¹ Барбашев Г. В. Местное самоуправление. – М., 1996; Васильев В. И. Местное самоуправление. – М., 1996; Емельянов Н. А. Местное самоуправление в зарубежных странах. – М., 1998; Он же. Муниципальные системы зарубежных стран. – М., 1998; Постовой Н. В. Местное самоуправление: история, теория, практика. – М., 1995; Прохоров Б. Т., Кацко В. С. Органы территориального самоуправления в системе местного самоуправления // Государство и право. 1992. №4. – С. 46–53; Таболин В. В. Организационно-правовые основы деятельности органов самоуправления в крупных городах. Автореф. дис. – д-ра юрид. наук. – М., 1999; Рагулин Д. Д. Реализация принципа народности в организации местного самоуправления зарубежных стран СНГ и Балтии. Автореф. дис. – д-ра юрид. наук. – М., 2000; Леонова А. Местное самоуправление: формирование компетенции, экологической и финансовых основ. Выпуск №4. – Алматы 2000. – С. 4–12; Леонова А. Местное самоуправление: опыт становления в странах содружества независимых государств. – Выпуск №3. – Алматы 2000. – С. 4–16; Кутафин О. Е., Фадеев Н. В. Муниципальное право Российской Федерации. – М., 2000; Шеремет К. Ф. Становление правовой базы местного самоуправления в Российской Федерации. Местное самоуправление: современный Российский опыт законодательного регулирования / Под ред. К. Ф. Шеремета, И. И. Овчинникова. – М., 1998.

² Азизхўжаев А. А. Демократия – халқ ҳокимияти демократир. – Т., 1996; Ҳама муаллиф Давлатчилик ва маънавият: – Т.: Шарқ, 1997; Бобоқулов С. Маҳалла мулк ҳуқуқи. – Т.: Адолат, 1999; Ваҳобов А. Давлат ҳокимиятининг маҳаллий бошқарув ва ўзини ўзи бошқариш органилари. // Ўзбекистон Республикаси мустақил давлат. – Т.: Адолат, 1995. – Б. 130–145; Жалилов Ш. И. Давлат ҳокимияти маҳаллий органилари ислохоти: тажриба ва муаммолар. – Т., 1994. – Б. 192; Ҳама муаллиф Маҳалла яшашини даврида. – Т., 1994; Ҳама муаллиф. Маҳалла: ўзини ўзи бошқарилини ҳуқуқий қадрияти. – Т., 1999; Ҳама муаллиф. Кучли давлатдан – кучли жамият сари: тажриба, таҳлил, амалиёт. – Т., 2001; Исломов З. Общество, государство, право. Тенденции и перспективы развития. – Т.: Адолат, 1997; Комилов К. К. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси асосида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органилари тўғрисидаги қонунни таъминлаштириш зарурлиги тўғрисидаги фикр ва мулоҳазалар // Ўзбекистон Республикаси Конституцияси асосида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органилари тўғрисида. – Т., 1997. – Б. 149–151; Саидов А. Х. Маҳалла ва ўзини ўзи бошқариш органилари: эришилган ва зарарланганлаштириш // Демократизация и закон ҳуқуқлари. – Т., 2000. – №1. – Б. 11–17; Сиддиқов Р. Р. Местные органы власти и местное самоуправление: теоретические и организационно-правовые проблемы. Автореф. дис. – д-ра юрид. наук. – М., 1993. – С. 37; Сувонқулов М. И. Ўзбекистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органилари фаолиятининг назарий-ҳуқуқий масаллари: юрид. фикрлари номзоди. – дис. автореф. – Т., 2002; Хусанов О. Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва маҳаллий давлат ҳокимияти асослари: ҳуқуқий, таълиқий масаллари ва муаммолар: юрид. фикрлари доктори. – дис. – Т., 1995; Ҳама муаллиф. Мустиқиллик ва маҳаллий ҳокимият. – Т.: Шарқ, 1996. – Б. 62; Ҳама муаллиф. Давлат ҳокимиятини ямаллик ва ўзини ўзи бошқариш органиларининг фаолиятини ташкил этиш. – Т.: Университет, 1996. – Б. 150; Ҳама муаллиф. Ўзбекистон Республикасида давлат органилари. – Т., 1996; Тўлағанов А. Т. Давлат ҳокимиятининг василлик ва ўзини ўзи бошқариш органиларини ташкил этиш. – Т., 1996; Ҳама муаллиф. Давлат ҳокимиятининг василлик ва ўзини ўзи бошқариш органиларини ташкил этиш. – Т., 2002; Халилов Э. Деятельность Олий Мажлиси по повышению роли органов самоуправления граждан в строительстве правового гражданского общества // Общественные науки в Узбекистане. – 1999. – №1-2. – С. 3–11; Чорйёров У. Бошқарув органилари ташкил этилиши ва фаолиятининг демократик қадилари // Демократик давлат сари. – Т., 1993.

Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақоми яхлит илмий мавзу тарзида ўрганилмаган бўлса-да, бир қанча илмий ишларида мазкур мавзунинг айрим жиҳатлари тадқиқ этилган. Жумладан, А. Абдужалиев, Л. М. Ахунжанов, Т. Кулумбетов, А. Раджапов – мавзунинг собиқ Иттифоқ даври билан боғлиқ жиҳатларини¹, мустақиллик йилларида эса С. Д. Ниетуллаев Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан маҳаллий давлат органлари ўртасидаги ўзаро муносабатнинг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатларини, Е. Д. Кутыбаева – мавзунинг умумий жиҳатларини тадқиқ этганлар².

Юқорида кўрсатиб ўтилган ва бошқа муаллифларнинг илмий асарлари тадқиқ этилаётган муаммони назарий мушоҳада қилишда катта ёрдам кўрсатди.

Аmmo бу ишлар муаммони тадқиқ этиш борасидаги изланишларни охирига етказиш учун етарли эмас. Зеро, уларнинг аксариятида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг айрим жиҳатлари қисман кўриб ўтилган ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ва бугунги кун шароитидан келиб чиққан ҳолда тадқиқ қилинмаган. Ушбу ҳолатларни инobatга олган ҳолда мазкур тадқиқот ишида Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомининг ташкилий-назарий ва амалий жиҳатларини яхлит илмий муаммо тарзида ўрганишга ҳаракат қилинди.

Тадқиқотнинг мақсади. Диссертацияда кўзланган мақсад – Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақомини ҳамда фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ муаммоларни яхлит тарзда тадқиқ этиш, Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга изоҳ бериш, уларни ҳозирги замон талабларига жавоб бериши даражасини аниқлаш ва такомиллаштириш борасида тегишли таклифлар ишлаб чиқишдан иборат.

¹ Абдужалиев А. "ҚКАССРдын жергиликли советларин дузиў, беккемлеў, буннан былай раўажлавырыў". Юридика илимлерин кандидаты – Т., 1965; Ахунжанов Л. М. Совет Карақалпақстанында социалистлик мәмлекетшиликти дузиў хэм раўажлавырыў. – Нокис, 1984. Уша муаллиф Карақалпақстан Республикасынын миллий мәмлекетшилигини қалиплесиўи хэм раўажлавыўи – Т., 1992; Кулумбетов Т. ҚКАССР Жоқары Совети-ҚКАССР мәмлекетлик ҳакимияттын жоқаргы уйымы:Юридика илимлерин кандидаты Авторефераты. – Т.: ҲзССР ИА баспасы 1962; Уша муаллиф. Карақалпақ халқы Совет мәмлекетшилигини раўажлавыўи. – Нокис, 1996; Раджапов А. Министрлар Советин дузиў хэм онын жумысы: Юридика илим. дис. авторефераты – Т., 1965.

² Ниетуллаев С. Д. Совершенствования государственного строительства в Республике Карақалпақстан. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Т., 1993. – С. 24-26; Кутыбаева Е. Д. Органы исполнительной власти Республики Карақалпақстан. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Т., 1999. – С. 34-36.

Тадқиқотнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

— Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини бошқариш органлари ҳуқуқий асосларини Ўзбекистонда демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти сари амалга оширилаётган ислоҳотларга монанд равишда такомиллаштириш;

— фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тузилишини демократик ривожланган давлатлар тажрибаси асосида тадқиқ этиш;

— Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ваколатларини, уларни амалга ошириш шакл ва усулларини таҳлил этиш;

— фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкил этиш, уларнинг мустақиллигини таъминлашда давлат ҳокимият органлари билан муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш механизмини ўрганиш;

— фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг кафолатларини тадқиқ этиш;

— фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятида аҳоли иштирокини таъминлаш масалаларини ўрганиш;

— Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган илмий ва амалий хулосаларни шакллантириш;

— Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш ва уларни такомиллаштириш борасида тегишли таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ва бошқалар.

Диссертация объектини Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақоми билан боғлиқ жараёнлар, ижтимоий-ҳуқуқий муаммолар ташкил қилади.

Тадқиқотнинг методологик ва илмий-назарий асосларини Ўзбекистон Республикасини Президенти И. Каримовнинг фуқаролик жамияти ва демократик ҳуқуқий давлат қуриш, хусусан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга оид фикр-мулоҳазалари, кўрсатмалари, фармонлари ва фармойишлари ташкил қилади.

Тадқиқотда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Қорақалпоғистон Республикасининг Конституцияси, “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги қонуни, амалдаги бошқа қонуни, қонун ости ҳужжатлари, умумэтироф этилган халқаро ҳуқуқ нормалари ва бошқа ҳужжатлардан фойдаланилди.

Диссертациянинг назарий томонларини ёритишда конституциявий ҳуқуқ соҳасида самарали фаолият кўрсатаётган А.А. Азизходжаев, О.Т. Ҳусанов, Ш.И. Жалилов, Ҳ.Т. Одилқориев, А.Х. Саидов, С.А. Султонов, К.К. Комилов, А.А. Тўлаганов, С.Д. Ниегуллаев, Е.Д. Қутыбаева каби етук олимларнинг илмий асарларига асосланилди. Шунингдек, баъзи масалаларни тўлиқ

ёритиш ва қиёсий таққослаш мақсадида МДХга аъзо мамлакатларнинг олимларидан С.А. Авакьян, Г.В. Барабашев, В.И. Васильев, Е.Н. Козлов, М.А. Краснов, В. Кащо, О.Е. Кутафин, И.И. Овчинников, В.И. Постовой, Б.Т. Прохоров, Д.Д. Рагулин, А.Леонова, В.В. Таболин, Н.В. Фадеев, К.Ф. Шеремет каби олимлар яратган монография ва илмий мақолаларидан назарий асос сифатида фойдаланилди.

Тадқиқотни олдига қўйилган вазифаларни бажариш жараёнида фандаги тарихийлик, тизимлилик, қиёсий-ҳуқуқий, расмий-мантиқий, норматив материалларни тадқиқ қилиш, функционал тадқиқ қилиш, статистик ва бошқа махсус билиш усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Муаллиф илк мартаба суверен Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий жиҳатдан монографик тарзда комплекс ўрганиш ва таҳлил қилишга уринди. Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги конституциявий-ҳуқуқий нормаларга баҳо берилди ҳамда у билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муаммолар ўрганилиб таҳлил қилинди, қонунни қўллаш амалиётида учрайдиган хатолар аниқланиб, уларни бартараф қилиш йўллари кўрсатиб берилди.

Шунингдек, тадқиқотнинг илмий янгилиги ҳимояга олиб чиқилаётган қуйидаги қоидаларда намоён бўлади:

- Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан қабул қилинган қарорлар учун давлат олдида унинг тегишли органлари орқали жавобгар бўлиши лозимлиги асослаб берилди;
- Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятида “қонунийлик” тамойилининг бажарилишини назорат қилиш қонун билан прокурор зиммасига юкланиши мақсадга мувофиқ деб топилди;
- Қорақалпоғистон Республикаси Хукумати томонидан тасдиқланиши лозим бўлган “Фуқаролар йиғини тўғрисида”ги Намунавий низомнинг ишлаб чиқиш зарурати асослаб берилди;
- Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари низомларида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ходимларининг бурчлари, ҳуқуқларини белгилаш таклиф этилди;
- Тўпланган амалий тажриба асосида туман ва шаҳар ҳокимларининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига тегишли норматив ҳужжатларни тайёрлаш бўйича таклифлар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига тақдим этилди;
- Туман ва шаҳар ҳокимликларида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан боғлиқ қарорларни тайёрлаш бўйича намунавий қоидалар бўлиши лозимлиги тавсия этилди;

- “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги қонунда кўрсатилган асосий тамойиллар жумласига қўшимча қилиб “худудийлик” тамойилини белгилаш исботлаб берилди;

- Янги таҳрирдаги “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги қонунга Йигин раиси (оқсоқоли)ни сайлашда тегишли туман, шаҳар ҳокимининг иштирок этиши мақсадга мувофиқ эмаслиги асослаб берилди.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти. Илмий ишда келтирилган қоидалар ҳамда натижалардан “Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи”, маъмурий ҳуқуқ, “Ўзбекистон Республикасида демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти” каби фанларни ўқитишда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш муаммолари билан боғлиқ илмий тадқиқотларда, тегишли қонун ҳужжатларини ишлаб чиқишда ҳамда Ўзбекистон Республикасида, хусусан суверен Қорақалпоғистон Республикасида фаолият кўрсатаётган фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ишида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг синовдан ўтгавлиги. Ишнинг асосий мазмуни ва назарий натижалари муаллифнинг эълон қилинган 6 та илмий мақоласида ўз аксини топган. Тадқиқотнинг натижалари асосида қилинган назарий хулосалар ва амалий тавсиялар бир неча илмий ва илмий-амалий анжуманларда, жумладан “Ўзбекистон Республикаси парламенти: Бугуни ва истиқболи” (2002 йил 5 март), “Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - давлат ва жамият ислоҳотининг ҳуқуқий асоси” мавзуидаги илмий-амалий анжуманларда ҳамда ва бошқа йиғилишларда эълон қилинган. Шунингдек, ундаги хулоса ва қоидалардан Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг амалий фаолиятида, Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети ўқув жараёнида, ўқув-методик материалларда фойдаланилмоқда.

Диссертациянинг тузилиши. Тадқиқот ишининг тузилиши, унда таҳлил қилинган муаммоларнинг моҳиятидан келиб, кириш, уч боб, олти параграф, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва диссертация ишига иловалардан ташкил топган.

II. ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг биринчи бобида Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари тушунчаси, уларни ҳуқуқий мақомининг назарий-ҳуқуқий асослари тадқиқ этилади. Биринчи бобнинг биринчи параграфида ўзини ўзи бошқариш органларининг моҳияти ҳамда уларнинг Қорақалпоғистон Республикасида шаклланиши Наршахийнинг "Бухоро тарихи" номли асариди, Амир Темур "Темур тузуклари"да, А. Навойнинг асарларидаги маълумотлар асосида таҳлил қилинди. Яъни тарихий ёндошув орқали мамлакатимизда маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни умумэтироф этилган нормалари ва тамойилларининг мазмуни очиб берилди. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари - маҳаллий жамоаларининг фаолиятининг демократик кўринишларидан бири бўлиб, жамият ишларни бошқаришда қатнашиш ҳуқуқи ёки кўпчилик ҳозирги замон давлатларида барпо этилаётган демократик тамойилларнинг янгича таркибий амалий қисми эканлиги ушбу бобнинг хулосаси сифатида асослаб берилди.

Лекин жамият ишларини бошқарувининг халқчил, бошланғич, шу билан бирга катта ҳуқуқ ва ваколатларга эга бўлган бўғини Собиқ Совет Иттифоқи, унинг таркибидаги республикаларда "Бутун ҳокимият Советларга" деган шиорлар билан барбод қилинди. Шундай йўл билан буюк қадриятларимиз ва маданиятимизнинг бешиги бўлган, маҳалла замирига болта урилди. Уни эскилик сарқити, диний урф-одатлар макони сифатида баҳолаб, одамлар етти отасини билиш у ёқда турсин, зиёли, саводли ота-бобосини яхши билмайдиган, ўзлигини, тилини, динини унутган манкурт кишиларга айлантирилмоқчи бўдилар.

Ўзбекистон Республикаси таркибида Қорақалпоғистон Республикасининг мустақилликка эришишининг дастлабки кунлариданоқ мустақиллик мафкураси тан олган демократик тамойилларга асосланган давлат қурилишининг модели росмана амалга оширилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов раҳбарлигида ишлаб чиқилган миллий ривожланиш концепцияси ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида қисқа муддат ичида мамлакатда янги ижтимоий-сиёсий тузум дунёга келди ва унда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат қурилиши соҳасида ўзининг илк бор қадамини қўйди.

1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси давлатимиз ҳаётидаги катта сиёсий ва тарихий воқеа бўлди. Унинг XVII боби (70-75-моддалари) Қорақалпоғистон Республикасининг ҳуқуқий мақомига бағишланган бўлиб, унинг 71-моддасида: "Қорақалпоғистон Республикаси ўзининг Конституциясига эга" — деб кўрсатилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши билан унинг асосида 1993 йилнинг 9 апрелида Қорақалпоғистон Республикаси Конституцияси ишлаб чиқилиб, қабул

қилинди. Шундай қилиб, Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясида давлат ҳокимияти органлари тизими мустақкамланди ва уларнинг фаолияти ижтимоий ва ҳуқуқий муносабатларда инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинларини таъминлашга қаратилиши алоҳида мустақкамланди.

Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясининг 99-моддасида: "шаҳарчаларда, қишлоқларда, шунингдек, шаҳарларнинг макон-кенгашларида раис (оқсоқол) ва унинг маслаҳатчилари 2,5 йил муддатта сайланадиган фуқаро йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органлари бўлиб ҳисобланади" — дейилган. Бундан ташқари, "Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, уларнинг ишларини ташкил қилиш ваколатлари қонун билан тартибга солинади" — деб белгиланади.

Ушбу конституциявий нормага мувофиқ, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг XXI чақириқ 14-сессиясида (1993 йил, 24 декабрь) "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қорақалпоғистон Республикасининг Қонуни қабул қилинди. Қонунни кучга киритиш тўғрисида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси махсус қарор қабул қилди. Бу Қарорга мувофиқ, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонун қабул қилинган кундан бошлаб кучга киритилди. Жўқорғи Кенгес ўз қарори билан республика Вазирлар Кенгесига вазирликлар ва ҳокимларнинг шунга боғлиқ ҳуқуқий ҳужжатларини ушбу қонунга мувофиқлаштирилишни белгилаб берди. Мазкур қонун 8 бўлим, 25 моддadan иборат бўлиб, умумий қисм, 1 бўлим 4 моддани ўз ичига олади. Қонуннинг 1-моддасида "фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари"га ҳуқуқий тушунча берилди.

Хулоса қилиб айтганда, янги таҳрирдаги қонунга мувофиқ, маҳалла йиғинларининг ваколатлари мумкин қадар кенгайтирилган. Бу эса ўз навбатида, **биринчидан**, кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш даврида фуқароларнинг жойлардаги давлат ва жамият ишларини бошқаришда тўлиқ иштирок этишларини таъминлайди, **иккинчидан**, фуқаролик жамияти халқни давлат ҳокимиятига яқинлаштиради, жойларда адолатни амалга оширилишида, Конституция ва қонунларнинг давлат ва жамиятдаги устунлигига эришишга шароит яратади.

Биринчи бобнинг **иккинчи параграфида Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари ва уларни амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари тадқиқ этилган.** Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов: "Ўзини-ўзи бошқаришнинг халқимиз урф-одат ва кадриятларига хос бўлган ҳудуди маҳаллалар тизими сўнги йилларда катта обрўга эга бўлмоқда. Улар амалда ўз ҳуқуқларидаги барча ишлар учун жавобгар, сабаби маҳалланинг қўлидан келмайдиган иш йўқ",¹ - деган эди.

¹ Каримов И.А. Биздан овоз ва обод Ватан қолсин. Т. 2. - Т.: «Ўзбекистон», 1996. 281-б

Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги қонунининг 11-моддасида шаҳарча, қишлоқ макон кенгаши йиғинининг ваколатлари белгиланган. Унга мувофиқ шаҳарча, қишлоқдаги макон кенгаши фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидан қонун ҳужжатлари билан белгиланган масалаларни ўзи кўриб чиқиш ва ҳал қилиш ҳуқуқига эга.

Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари деганда, фуқаролар йиғини тушунилади. «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қорақалпоғистон Республикасининг қонуни фуқаролар йиғини кенгашининг ваколатларини белгилаб беради. Ушбу қонуннинг 12-моддасига мувофиқ, фуқаролар йиғинининг қарорларини бажариш ва қундалик ишларини амалга ошириши учун фуқаролар йиғинининг раиси, унинг масалаҳатчилари, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналиши бўйича комиссияларнинг раислари ва йиғиннинг масъул котиби таркибида фуқаролар йиғинининг Кенгаши тузилади.

Фуқаролар йиғини Кенгаши фуқаролар йиғинини чақиради, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссиялар ишини мувофиқлаштиради, фуқаролар йиғини раисининг таклифи билан фуқаролар йиғини Кенгашининг таркибини тузади, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, халқ депутатлари туман ва шаҳар кенгашлари депутатларининг уларнинг сайловчилари билан учрашувларни ташкил қилади, фуқароларни қабул қилишда, уларнинг ўз сайлов участкаларида ўз ҳуқуқларини амалга оширишида кўмаклашади, оммавий, сиёсий, маънавий, маданий, спорт ва шунингдек бошқа тадбирларни ўтказишда маҳаллий давлат ҳокимияти органларига ёрдам беради ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга ошириши мумкин. Ушбу қонун ҳужжатларида белгиланган ваколатларни амалга ошириш механизмини янада такомиллаштириш бугунги кундаги долзарб масалалардан биридир.

Дисертациянинг иккинчи бобида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этиш жараёни ўрганилди. Мазкур боб икки параграфдан иборат бўлиб, унинг биринчи параграфида **Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг мустақиллигини таъминлаш масалалари** таҳлил этилди. Ушбу принцип ривожланган демократик давлатларда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш тизимининг асосий мезонларларини белгилаб, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг маҳаллий аҳамиятга молик вазибаларни бошқа органлардан мустақил равишда амалга оширилишини аниқлатади.

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгесининг ўз ваколатлари доирасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ишларига тегишли бўлган айрим қарорларининг таҳлили фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллигини

таъминлаш масалаларини Ўзбекистонда ҳам долзарб масалалардан бири эканлигини тасдиқлайди. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгеси 2000 йил 1 декабрда (N 248/10) "Хўжайли тумани ҳокимиятининг ўзини ўзи бошқариш органларининг қонун талабларига мувофиқ ишларни ташкил қилишга раҳбарлиги ҳақида" қарор қабул қилган¹. Ушбу қарорнинг мазмуни "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қорақалпоғистон Республикаси қонунининг 7-моддасига зид эканлигини яққол ўқиб турибди. Унда "фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, маҳаллий давлат ҳокимият органлари таркибига кирмайди", - дейилган. Демак, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари таркибига кирмайдиган ташкилот устидан Хўжайли тумани ҳокими раҳбарлик қила олмайди. Афсуски бундай қарорлар кўп бўлиб, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг самарадорлигига салбий таъсир қилади.

Хулоса қилиб айтганда, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгеси ва ҳокимлар томонидан қабул қилинган қарорларнинг кўпчилиги қонун талабларига зид келади. Шу сабабли Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллигини таъминлашда ривожланган давлатлар тажрибасини ўрганиш долзарб масалага айланмоқда. Бунинг учун Адлия вазирлигида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти билан боғлиқ масаалаларга доир норматив ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилишга доир ўқув-методик қўлланмалар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Иккинчи бобнинг иккинчи параграфида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаришни ташкил этиш таҳлил этилган. Фуқаролар ўзини ўзи бошқаришни ташкил этиш масалалари кенг қамровли бўлиб, кўплаб норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади. Ушбу жараёнда бир неча давлат органлари иштирок этиб, бунда Қорақалпоғистон Республикасининг Жўқорги Кенгеси етакчи ўрин эгаллайди. Жўқорги Кенгеснинг ваколатларига Қорақалпоғистон Республикасининг Конституцияси ва қонунларини қабул қилиш, унга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ва ҳоказолар берилган. (Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясининг 76-моддаси)².

Юқорида зикр этилган конституциявий нормалардан келиб чиққан ҳолда, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорги Кенгеси Республика Конституцияси ва қонунларини қабул қилиш орқали фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлайди. Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясининг 3-моддасида Қорақалпоғистон Республикаси ўзининг маъмурий-ҳудудий тузилиши масалаларини мустақил ҳал қилади, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг тизимини белгилайди" - деб кўрсатилган. Шунингдек, Конституциянинг

¹ Қарақалпоғистон Республикаси Жўқорги Кенесининг ағымдаги архиви. 2000.

² Қарақалпоғистон Республикасининг конституцияси. Нокис, 1998. — Б. 30.

бешинчи бўлими давлат ҳокимиятининг ташкил этилишига бағишланган. Конституциянинг XVII боби 70-моддасининг 14-бандида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг Қорақалпоғистон Республикасининг Жўқорғи Кенгеси ва маҳаллий вакиллик органларига сайловлар белгилаш", "Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси ҳақида"ги қонунининг 4-моддасида эса "Республика ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тизимининг ваколатларини белгилаш" (14-банд), каби нормалар жой олган. Юқорида таъкидланган қонуннинг 4-моддаси 14-банди Қорақалпоғистон Республикаси Конституцияси 3-моддасининг нормаларидан келиб чиққан ҳолда тузилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, бу нормалар Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятига аралашади деган қоидаларни ўрнатмайди. "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қорақалпоғистон Республикаси қонунининг 7-моддасида белгиланганидек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий давлат ҳокимияти органлари таркибига кирмайди. Мазкур нормадан келиб чиқиб, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қорақалпоғистон Республикаси қонунининг 8-моддасига кўра, фуқаролар йиғини раислари ва уларнинг маслаҳатчиларини ҳоким билан келишилган ҳолда сайлаш мантиқий эмас.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, кўпчилик ҳозирги замон давлатларида жойлардаги барча ишларни бошқариш умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли орқали тузиладиган махсус маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари, томонидан амалга оширилади. **Маҳаллий ёки муниципал ўзини ўзи бошқариш** - бу муайян давлатнинг у ёки бу маъмурий-ҳудудий бирлигини, халқининг иродасини тўғридан-тўғри ифода этадиган, махсус сайланган органлар томонидан маҳаллий ишларни бошқаришни амалга оширишнинг тизими бўлиб ҳисобланади. Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий, иқтисодий ва молиявий мустақиллигини таъминлаш уларни самарали фаолиятининг асосий омилдир.

Диссертациянинг учинчи бобида юқоридаги таҳлиллар асосида **фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини такомиллаштириш истиқболларини белгилашга** ҳаракат қилинган. Ушбу бобнинг биринчи параграфида **фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаришга кўмаклашиш масалалари** тадқиқ этилган. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов: "Маҳаллий ҳокимият органларининг мунтазам тизимини фуқароларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларисиз тасаввур этиб бўлмайди. Бу органларнинг асосини фуқаролар йиғинлари — маҳаллалар ташкил этади. Улар халқнинг тарихий анъаналари ва

рухиятини ҳисобга олиш асосида тузилган. Ўз-ўзини бошқаришнинг муҳим ижтимоий органи бўлмиш маҳалланинг аҳамияти ҳамиша жуда юқори бўлган”¹лигини таъкидлайди.

Юртбошимиз сўздан келиб чиқиб, шуни таъкидлаш керакки, маҳалланинг давлат ва жамиятдаги ўрни, аҳамияти каттадир, шунинг учун фуқаролар йиғини, маҳалланинг ишларини яхшилаш ва такомиллаштириш демократик ҳуқуқий давлат барпо этишнинг муҳим омилидир. Шу боисдан Қорақалпоғистон Республикаси “Жўқорғи Кенгеси қўмиталари ва комиссиялари ҳақида”ги қонунининг 2-моддасидан келиб чиққан ҳолда, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг давлат ҳокимияти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ташкил қилинган ишчи гуруҳи 2000 йил июн-июл ойларида Қўнғирот туманида бўлиб, ҳудудда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг амалга оширилаётган ишлари диққат билан ўрганилди. Жўқорғи Кенгес қўмитаси томонидан бу муҳим масалани ўрганиш натижаларини Жўқорғи Кенгес Президиумида кўриб чиқишни таклиф қилинди. Президиум 2000 йил 28 июлда “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Қорақалпоғистон Республикаси қонунининг Қўнғирот туманида бажарилиши ҳақида қарор қабул қилди². Президиум мажлисида Жўқорғи Кенгес томонидан 1999 йил 28 августда янги таҳрирда қабул қилинган “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Қорақалпоғистон Республикаси қонунининг асосий мақсади ва мазмуни тўғридан-тўғри фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақомини янада кўтариш, уларнинг молиявий аҳволини мустаҳкамлаш, давлат бошқаруви устидан жамоат назоратини кучайтириш масалаларини ҳал этиш муҳим ўрин эгаллаган.

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгесига фуқаролар йиғини ҳақидаги намунавий режасини ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятларининг норматив ҳуқуқий базасини яратиш ва бошқа тегишли ҳужжатларни қабул қилиб, жойларга юбориш топширилди. Жўқорғи Кенгеснинг қарори билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий ислохотларни чуқурлаштиришда халқнинг кенг оммасини жалб қилиш орқали ёш авлоднинг маънавий-ҳуқуқий тарбиясини, хотин-қизлар ва ёшларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш, виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги қонунлар талабларини бажарилиши йўлида қонунлар билан белгилаб берилган ўз ҳуқуқ ва вазифалардан самарали фойдаланиш, жойлардаги маҳаллий ҳокимият органлари, жамоат бирлашмалари билан ҳамкорликни йўлга қуйиш таклиф қилинди.

¹ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида Т.6. - Т.: «Ўзбекистон», 1998. 139-б.

² Қарақалпақстан Республикаси Жоқорғи Кенесининг ағымдаги архиви, 2000.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини Вазирлар Кенгеси томонидан қўллаб-қувватлаш масалалари "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қорақалпоғистон Республикаси қонунининг бир қанча нормаларида аниқ кўрсатиб берилган. Масалан бу қонуннинг 6-моддаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фоолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватланишига бағишланган. Унда, "давлат ҳокимияти бошқарув органлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тузилиши ва ривожланиши учун тегишли шароитлар яратади, уларнинг фоолиятига аралашшига йўл қўймайди, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши билан боғлиқ ҳуқуқларини амалга оширишда ёрдамлашади", – деб белгиланган.

Шуни таъкидлаш жоизки, Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги қонуннинг талаби Қорақалпоғистон Республикасининг барча ҳудудда жойлардаги давлат ҳокимияти органлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг моддий техник баъзасини мустаҳкамлашга ёрдам беради. Уларни иморатлар, телефон ва бошқа зарур бўлган нарсалар билан таъминлайди. Бу ҳақда ҳокимларнинг тегишли қарорлари қабул қилинган. Масалан, Нукус шаҳри ҳокими 1996 йилнинг 8 апрелида "Турар жой фуқароларининг ўзини ўзи бошқариш органлари ишини юритиш учун жой билан таъминлаш тўғрисида" 94/4-1 сонли қарор чиқарган.

Амалдаги аҳволнинг таҳлили шуни кўрсатадики, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларини ривожлантиришга оид давлат сиёсатини юритишда чуқур ва пухта ўйлаган илмий назарий концепция ишлаб чиқилиши лозим. Концепция асосини эса, шубҳасиз, Президентимиз томонидан нодавлат нотижорат ташкилотларни ривожлантириш, фуқаролик жамиятини шакллантириш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, демократик институтларнинг бу соҳадаги вазифаларига оид билдирган кўплаб назарий таклифлари ва ғоялари ташкил этилиши муҳимдир. Концепцияда миллий истиқлол ғоясини ҳар томонлама мустаҳкамлашга қаратилган кўпфирқиллик, бағрикенглик ва ҳамжиҳатлик тамойиллари ҳамда қоидаларининг мўжассамлаштирилиши унинг устуворлигини таъминлайди.

Учинчи бобнинг иккинчи параграфида **фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларига маҳаллий давлат ҳокимияти органлари вазифаларини ўтказиш масалалари атрофлича таҳлил этилган.** Унда давлатчилигимиз ривожлана борган сари бошқарувнинг муайян вазифаларини бевосита халққа топшириш, яъни ўзини ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш муамолари кенг ёритилган. Зеро, давлат бошқаруви жаҳон амалиётининг далолат беришича, маҳаллий даражадаги масалалар ўзини ўзи бошқариш органлари орқали самаралироқ ҳал қилинади, чунки, энг аввало, маҳаллий ҳокимият органлари ишларнинг "қуйи" даги асл ҳолатидан яхшироқ хабардордирлар ва уларни ҳисобсиз кўп мартаба

ҳокимиятнинг “юқори” поғонаси билан келишгандан кўра, тезкор равишда қарор қабул қила оладилар, иккинчидан эса, буларнинг натижасида халқ билан “жавобан алоқа” ўрнатишга имконият яратилади.

Марказий давлат ҳокимиятининг бир қанча ваколатли функцияларини маҳаллий ҳокимият органларига, жамоат тузилмаларига ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига босқичма-босқич ўтказиш фуқаролик жамиятини қуришнинг асосидир¹. Бугунги кунда ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишнинг кўплаб шакллари ишлаб чиқилган бўлиб, уларни ўрганиш фойдадан холи бўлмас эди.

Агарда ривожланган демократик давлатлар тажрибаси таҳлил қилинса, XX асрнинг сўнги чорагида Европа давлатларида давлат бошқарувининг ислоҳоти, яъни марказий давлат органлари ваколатларини маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказиш жараёни оммавий тусга кирди. 25-35 йилдан бери давом этаётган бу жараёни илмий таҳлил қилиш, мазкур давлатларда олиб борилган изланишларни ўрганиш биз учун ҳам муҳимдир. Чунки давлат ҳокимияти органлари ваколатларини фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказиш ўтиш даврининг янги босқичида, ҳукумат маҳаллий даражадаги эмас, балки умумдавлат стратегик масалаларига диққатни жамлашга, давлат бошқаруви ва стратегик режалаштиришнинг самарадорлигини оширишга, марказий давлат органларининг сони ва тузилишининг оптималлаштиришга, фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнини тезлаштириш имконини яратади.

Бизнинг фикримизча, давлат органларининг ижтимоий таъминот, уй-жой савдосини расмийлаштириш, паспорт тизимига риоя қилишни таъминлаш, ишсизларни рўйхатга олиш ва ишга жойлаштириш юзасидан тавсиялар бериш, маданий-маърифий, тарбиявий ишларни олиб бориш, барча маҳаллалар ҳудудида кутубхоналар ва қироатхоналар ташкил этиш; ёдгорликлар, қабристонлар, муқаддас қадамжоларнинг сақланиши ва фойдаланилиши устидан назорат ўрнатиш, маҳаллий солиқлар ва маҳаллий бюджетнинг пастдан юқоригача шаклланишида ва юқоридан пастгача тақсимланишида қатнашиш, маҳаллалар ҳудудида тегишли ижтимоий инфратузилмани, гузарларни барпо қилиш, ижтимоий иншоотларни таъмирлаш ва улардан фойдаланиш масалаларини маҳаллалардаги ўзини ўзи бошқариш органлари доирасида ҳал қилиш, маҳаллалар ҳудудидаги давлат тиббиёт масканларининг хўжалик фаолиятини ташкил қилиш орқали ёшларнинг оммавий спорт ўйинларини ташкил этиш каби ваколатларини фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказиш бошқарув самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда, Тошкент, “Ўзбекистон”, 1999 й.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари бу вазифаларни тўла бажара олиш қобилиятига эга бўлгач, уларнинг ўз ваколатлари доирасидан чиқмаган ҳолда бошқа органлар ваколат доирасига кирмайдиган ҳар қандай масала бўйича шахсий ташаббусларни рўёбга чиқаришда тўла мустақил фаолият кўрсатиш ҳуқуқига эга бўлишларига эришиш давр талабидир.

III ХУЛОСА

Қорақалпоғистон Республикаси давлатимиз, жамиятимиз ҳаётида, ҳудудларимиз орасида бошқа халқлар билан қиёслаб бўлмайдиган ўзига хос алоҳида ҳуқуққа эга. Сабаби, Қорақалпоғистон Республикаси кўп миллатли Ўзбекистон Республикасида, Ўзбекистон давлати ва жамиятида ўзига хос муносиб ўринни эгаллайди. Бизнинг умуммиллий урф-одатларимиз жуда яқин бўлса ҳам, Қорақалпоқ халқи ўзининг қадимий тарихи, урф-одатлари, ривожланиш дастури, тили ва маданиятига хос тақрорланмас томонлари билан ажралиб туради. Ўзбекистоннинг давлат сиёсатини амалга оширишда жамият қурилишини ислоҳ қилишида бу ҳолатни асло эътибордан четда қолдирмаслигимиз лозим¹.

Ўзбекистон Республикаси ва унинг ажралмас бир қисми бўлган Қорақалпоғистон Республикасида амалга оширилаётган кенг ҳажмдаги демократик ислохотлар инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган доно сиёсат, одил фуқаролик жамиятнинг таянчи бўлган ўзини ўзи бошқариш органларининг ўрни ва аҳамиятини янада ошироқда. Умуман, ҳуқуқий демократик давлат қуришда маҳалла ўзини ўзи бошқариш органларининг роли каттадир. Негаки, "демократия" тушунчасининг ўзи ҳам ўзини ўзи бошқариш деган маънони англатади. Ўзбекистонда ҳам ХХI аср арафаси ва унинг дастлабки йилларида мамлакатимизнинг ривожланишида биринчи устивор йўналиш — мамлакат сиёсий-иқтисодий ҳаётини давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш лозимлиги белгилаб олинди.

Шуни айтиш керакки, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларини мамлакатимизда кечаётган ислохотлардаги иштирокини кучайтириш, баъзи ҳолатларда уларнинг фаолиятига ҳокимият органларининг тўғридан-тўғри аралashiш ва бошчилик қилишни тўхтатиш, маҳаллий ҳокимият органларига муқобил жамоа органи сифатида қараш керак деган фикр шаклланимоқда. 1999 йил 28 августда қабул қилинган Қорақалпоғистон Республикасининг "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонунининг 7-моддасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий давлат ҳокимияти органлари таркибига кирмаслиги ўз аксини топди. Улар фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси Конституциялари,

¹ Каримов И.А. Халқ ишпони - олий маъсулият.Т.; Ўзбекистон, 2000 йил, 40-бет.

қонунлари билан кафолатланадиган, уларнинг ўз манфаатларидан, ривожланишнинг тарихий хусусиятларидан, миллий ва руҳий қадриятларидан ва маҳаллий урф-одатлардан келиб чиққан ҳолда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ҳал қилиш бўйича мустақил иш олиб боришлари қонунчиликда мустаҳкамланди. Бироқ юқорида зикр этилган ва амалиётда учрайдиган бошқа муаммолар фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомини янада тақомиллаштириш заруратини кўрсатмоқда.

Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақоми ва вазифаларини тартибга солувчи, шунингдек, бу органларнинг иш амалиётини таҳлил ва тадқиқ қилиб чиқиш муаллифга Қорақалпоғистон Республикасидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг тузилишини ва ишини самарали ташкил этиш, шу билан бирга уларнинг ҳуқуқий мақомини ҳамда ваколатларини ойдивлаштирувчи қонунларни шакллантириш бўйича қуйидаги хулосалар, таклифлар ва фикрларини айтиш имкониятини берди:

1. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишнинг айрим муаммолари қонунчиликда ҳал қилинмаганлиги туфайли, бу борада олимлар тадқиқотлари, илғор фуқаролар йиғинлари тажрибаларини умумлаштириш асосида ўқув-услубий қўлланмалар ишлаб чиқишни тақозо қилади. Зеро, бутунги кунда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тўғри ташкил этишда уларнинг ваколатларини амалга ошириш масалаларини белгилаш учун меъёрий ҳужжатларни қўллаш бўйича фуқаролар йиғини раиси, Кенгаши ва комиссияларини ишини ташкил этишда доир методик қўлланмалар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади.

2. Шаҳарча, қишлоқ, овул ва уларнинг таркибидаги маҳаллаларнинг фуқаролар йиғини Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи бўлиб ҳисобланади. Уларнинг фаолияти фуқаролар йиғинининг Кенгаши, фуқаролар йиғини ишининг асосий йўналишлари бўйича комиссиялар, фуқаролар йиғинининг тафтиш комиссияси, туман марказидан узоқда жойлашган ва бориш қийин бўлган шаҳарча, қишлоқ ва овулларда қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолатларда тузиладиган комиссияси каби шаклларда амалга оширилади. Қорақалпоғистон Республикаси Конституцияси, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонунда белгиланганидек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўз фаолиятини маҳаллий аҳамиятдаги муаммоларни ҳал қилишда мустақиллик принципи асосида амалга оширади. Улар маҳаллий давлат ҳокимияти органларига кирмаслиги уларнинг жавобгарлик масалалари кўрсатиш керак эмас деган фикрни келтириб чиқармайди. Фикримизча, жавобгарлик масалалари бўйича прокуратура органлари назоратини ўрнатиш ва суд қонунга аниқлик киритиш мақсадга мувофиқдир.

3. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ишининг самарадорлиги уларнинг вакиллари ўртасидаги меҳнатни аниқ тақсимлашга бевосита боғлиқ. Лекин фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ишени уюштиришни ўрганиб чиқиш натижаси шуни кўрсатадики, уларнинг кўпчилигида аъзолар функциялари тақсимланганлиги ҳақидаги ҳужжатлар тузилмаган. Шунинг учун ҳам фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ривожлантириш учун қонунда белгиланганидек, фуқаролар йиғини ҳақида намунавий режа Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгеси томонидан кечиктирилмасдан тасдиқланиши шарт.

Унда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ходимларининг бурчлари, ҳуқуқлари ишени ташкил қилишини белгилаб берилиши шарт. Унда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ходимлари ўртасидаги ишни тақсимлаш тамойилини ўрнатиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ўзини ўзи бошқаришни бундай ҳуқуқий тартибга солиш қонунийликнинг амалий кафолати бўлади.

4. Туман ва шаҳар ҳокимларининг ишларини ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш уларнинг ҳуқуқий актларининг сифатини яхшилаш зарурлигини кўрсатмоқда. Чунки Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгеси, туман ва шаҳар ҳокимларнинг фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларига тегишли актларнинг сони ва сифати у ёки бу даражада назорат қилиниши долзарб масалага айланмоқда. Чунки чиқарилган актларнинг (шу билан бирга ҳокимликлар актларининг) баъзилари умуман амалдаги қонунчилик нормаларига зид келади. Қорақалпоғистон Республикасида туман ва шаҳар ҳокимликларининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти билан боғлиқ қарорларни тайерлаш ишлари умумлаштирилмаган. Шунинг учун Республика Адлия Вазирлиги томонидан туман ва шаҳар ҳокимликларида норматив актларни тайерлаш бўйича таклифлар ишлаб чиқилиши, керакли услубий қўлланмаларни тайёрлаш ва ўқув курсларини ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

5. Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини ташкил этиш ва ҳуқуқий тартибга солишга доир ахборотни кенг халқ оммага етказиш етарли даражада йўлга қўйилмаган. Бу ҳолат Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси ва ҳукумати актларининг расмий босмадан, нашрдан чиқарилмаслиги ва маҳаллий ҳокимият органлари ва газеталар ўртасида ҳамкорликнинг йўқлиги билан бевосита боғлиқ. Нашриёт фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиши шарт. Албатта оммавий ахборот воситаларини хабарларини ихтисослаштирилган нашрларга айлантириб юбориш ҳам нотўғридир. Лекин уларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ишлари тўғрисида ахборот бериш лозим.

Қорақалпоғистон Республикаси Конституцияси ҳар кимнинг эркин турда маълумот излаш, олиш бериш ва тарқатиш ҳуқуқини кафолатлайди. Халқнинг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидан маълумот олишдаги бундай ҳуқуқига кафолат берилган бўлиши шарт. Шунинг учун ҳам "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонунда намунавий режа ва регламентларда, айрим ҳолларда эса махсус йўриқномаларда фуқароларга зарур бўлган маълумотларни беришнинг қоидаларини назарда тутиши шарт.

6. Янги таҳрирдаги "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қонуннинг 20-моддасига кўра, фуқаролар йиғинининг раис (оқсоқол)и фуқаролар йиғини томонидан тегишли туман, шаҳар ҳокими билан келишилган ҳолда сайланиши белгилаб қўйилган. Ушбу модда илмий нуқтаи назардан таҳлил қилинганда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқларини чекланганлигини кўрсатади. Бу фуқаролар йиғини (йиғин раиси ва унинг маслаҳатчиларига) тақдим этган номзодлар ҳоким томонидан рад этилиши мумкин деган хулосани келтириб чиқаради. Ваҳоланки, фуқаролар йиғини раислигига муносиб шахсни ушбу ҳудуд аҳолиси жуда яхши билади. Шунга асосан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари нодавлат, мустақил ташкилот бўлганлиги сабабли раис (оқсоқол)ни сайлашда ҳокимнинг иштирок этиш ҳуқуқини бекор қилиш мақсадга мувофиқдир.

7. Фуқароларни ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий ҳолати такомиллашиб борар экан, давлат ваколатларини нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказиш масалаларини илмий асосланган, комплекс амалга ошириш Дастурини ишлаб чиқиш ҳамда давлат ваколатларини нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказиш масалаларини ҳуқуқий тартибга солиш, яъни "Давлат ваколатларини нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни ишлаб чиқишни тақозо қилади. Зеро, Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаришга боғлиқ қонунчиликнинг ривожланиши юртимизда ҳуқуқий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш масалаларини босқичма-босқич амалга оширишга имконият яратади.

IV. ДИССЕРТАЦИЯ МАВЗУСИ БЎЙИЧА НАШР ЭТИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

1. Қорақолпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий статуси. // Билим. 2001. №4. 4,0 б.т.
2. Қорақолпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг пайдо бўлиши ва ривожланишининг тарихий ва ҳуқуқий масалалари. // Қорақолпоғистон ўғитувчиси. 2000. №3-4. 94-101 б.
3. Ўзини ўзи бошқариш органларининг конституцион-ҳуқуқий статусининг ривожланиш муаммолари. // Хабарнома. 2001. №3. 65-67 б. (ҳаммуаллифликда)
4. Маҳаллий ҳокимият органларининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан муносабатларининг ҳуқуқий ҳолати. // Хабарнома. 2001. №4. 51-57 б.
5. Референдум – демократик ҳуқуқий давлатнинг асосий томони. // Ўзбекистон Республикаси Парламенти: бугуни ва истиқболи: халқаро илмий-амалий конф. матер. тез. – Т.: ТДЮИ. 2002, 63-69 б.
6. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – давлат ва жамият ислоҳотининг ҳуқуқий асоси. // илмий-амалий конф. матер. тез. – Т.: ТДЮИ. 2002, 227-232 б

Тадқиқотчи: _____

Юридик фанлар номзоди илмий даражасига талабгор Реймова Зухра Атабаевнанинг 12.00.02 – Давлат ҳуқуқи ва бошқарув; маъмурий ҳуқуқ; молия ҳуқуқи ихтисослиги бўйича “Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақоми” мавзусидаги диссертациясининг

ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ

Калитли сўзлар: ўзини ўзи бошқариш, ҳуқуқуқий мақом, ваколат, фуқаролар йиғини, Кенгаш.

Тадқиқот объектлари: Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий мақомини белгилашга доир муносабатлар ҳамда уларни шакллантириш ва ваколатларини амалга ошириш жараёнидаги ижтимоий-ҳуқуқий муаммолардан иборат.

Ишнинг мақсади: Қорақалпоғистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомини белгиловчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга изоҳ бериш, уларни ваколатларини амалга оширишнинг шакл ва усулларини такомиллаштиришга доир таклифлар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот методи: тарихийлик, тизимлилик, қиёсий-ҳуқуқий, расмий-ҳуқуқий, мантқий, функционал тадқиқ қилиш, статистик ва бошқа махсус билиш усуллари.

Олинган натижалар ва уларнинг янгилиги: муаллиф илк мартаба суверен Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги конституциявий-ҳуқуқий нормаларга баҳо берилгани ҳамда уларни ваколатларини амалга ошириш билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муаммолар ва амалиётида учрайдиган хатолар аниқланиб, уларни бартараф этиш йўллари кўрсатиб берилганида ифодаланади.

Амалий аҳамияти: “Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи”, маъмурий ҳуқуқ, “Ўзбекистон Республикасида демократик жамят қуриш назарияси ва амалиёти” каби фанларни ўқитишда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш муаммолари билан боғлиқ илмий тадқиқотларда, тегишли қонун ҳужжатларини ишлаб чиқишда ҳамда Ўзбекистон Республикасида, хусусан суверен Қорақалпоғистон Республикасида фаолият кўрсатаётган фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ишида фойдаланиш мумкинлигида намоён бўлади.

Тадқиқ этиш даражаси ва иқтисодий самарадорлиги: Тадқиқотдаги хулоса ва қойдалардан Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг амалий фаолиятида, Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат унiversитети ўқув жараёнида, ўқув-методик материалларда фойдаланилмоқда.

Қўлланиш соҳаси: Тадқиқот натижалари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини шакллантириш ва уларнинг фаолиятини тартибга солиш ҳамда ташкил этишга доир муносабатлар билан белгиланади.

РЕЗЮМЕ

диссертации Реймовы Зухры Атабаевны на тему “Правовой статус органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакистан” на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – государственное право и управление; административное право; финансовое право.

Ключевые слова: самоуправление, правовой статус, полномочия, сход граждан, Кенгаш.

Объекты исследования: составляют отношения по установлению правового статуса органов самоуправления граждан, а также социально-правовые проблемы формирования и организации их деятельности.

Цель работы: состоит в комментировании нормативно-правовых актов определяющих правовой статус органов самоуправления граждан и разработки рекомендаций по совершенствованию форм и методов их полномочий.

Метод исследования: исторический, системный, сравнительный, формально-юридический, логический, функциональный, статический и другие специальные методы познания.

Полученные результаты и их новизна: проявляются в том, что они впервые раскрывают проблемы осуществления полномочий органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакистан и пути их решения, давая им конституционно-правовую оценку.

Практическая значимость: работы проявляется в том, что достигнутые ею результаты можно использовать при преподавании таких учебных дисциплин как “Конституционное право Республики Узбекистан”, “Административное право”, а также при исследовании деятельности органов самоуправления граждан, разработке соответствующих нормативно-правовых актов, в деятельности органов самоуправления граждан как в Республике Каракалпакистан, так и в Республике Узбекистан.

Степень внедрения и экономическая эффективность: результатов работы выражается в использовании их в практической деятельности органов самоуправления граждан и в учебном процессе Каракалпакского государственного университета имени Бердака. Другие предложения были рекомендованы соответствующим государственным органам, реализация которых повысит эффективность деятельности органов самоуправления граждан.

Область применения: результатов работы определяется отношениями формирования и организации деятельности органов самоуправления граждан.

SUMMARY

On the dissertation work of Reymova Zuhra Atabayevna on the them: "Legal status of the self government bodies in Republic Karakalpakistan" Presented for the obtaining of a scientific degree - candidate of the juridical sciences on professions 12.00.02 - a state law and government; the administrative law; the financial law.

The key words of research: selfgovernment, legal status, authorities, slope of the people, Kengash.

The object of research: form the relations on determination of the legal status organ home rules of the people, as well as social-legal problems of the shaping and organizations to their activity.

The purpose of the work: consists in discribing normative-legal acts defining legal status organ home rules of the people and development recommendation on development forms and methods their authority.

The method of the research: history, system, comparative, formally-legal, logical, functional, steady-state and other special methods of the cognition.

The results and their innovation: reveal itself in that they for the first time discover the problems of the realization authority the self government bodies in Republic Karakalpakistan and way of their decision, giving them constitutional-legal estimation.

The practical importance: work reveals itself in that reached by her results possible to use such scholastic discipline under teaching as "Constitutional law of the Republic Uzbekistan", "Administrative law", as well as at study of activity the self government bodies in Republic Karakalpakistan, development corresponding to normative-legal acts.

The level of the instillation: result of the work is expressed in using them in practical activity the self government bodies, scholastic process Karakalpakskogo state university of the name Berdak. The Other offers were recommended corresponding to state organ, realization which will raise efficiency to activity the self government bodies.

The area of use: result of the work is defined by relations of the shaping and organizations to activity the self government bodies.

Адади 100.
«Академ-Хизмат» босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Тошкент, Ўзбекистон, 45.